

แนวทางการสร้างความยั่งยืนในการ พัฒนาชุมชนไทยภายใต้แนวความคิด เศรษฐกิจพอเพียง*

ดร.นรินทร์ ดำรงชัย**

Ph.D. (History and Area Studies), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ
คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทคัดย่อ

ภายใต้ความแปรปรวนและภัยธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากชุมชน 3 แห่งที่ประสบความสำเร็จทั้งด้านการพัฒนาชุมชนและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ได้แก่ ชุมชนดงขี้เหล็ก จังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนภูเก้าภูกระแต จังหวัดขอนแก่น และชุมชนบ้านลุ่มทอง จังหวัดบุรีรัมย์ จากการวิเคราะห์พบว่า “วงจรแห่งศรัทธา” คือ จุดเริ่มต้นของการเกิดกระบวนการอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และมี 4 องค์ประกอบที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนา ได้แก่ การมีผู้นำที่ดีและเข้มแข็ง การมีแนวทางแก้ไข ปัญหาและแนวความคิดในการพัฒนาที่เหมาะสม การมีรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ และการมีความใส่ใจและมุ่งมั่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ในกระบวนการขับเคลื่อนจำเป็นต้องมี “ความตระหนัก” ในสภาพปัญหาของชุมชน อันจะนำไปสู่การปฏิบัติโดยการนำ “ความรู้” จากกระบวนการในการเรียนรู้และความคิด ที่เน้นให้ความสำคัญกับวิถีของชุมชนอย่างแท้จริงไปปฏิบัติ จนเกิดเป็นพลังความ “ศรัทธา” ที่จะช่วยในการหล่อเลี้ยงวงจรในการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืน การสื่อสารเพื่อการพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียง วงจรแห่งศรัทธา

*งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากศูนย์ศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

**อ.ม. (เกียรตินิยมอันดับ 2) (ภาษาญี่ปุ่น), M.D. (Behavioral Science), Ph.D. (History and Area Studies), Graduate School of Letters, Hokkaido University, Japan ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

A Model for Sustainable Development in Thai Communities under the Sufficiency Economy Concept

Dr.Nareenoot Damrongchai

Ph.D. (History and Area Studies), Assistant Professor at Graduate School of Language
and Communication, National Institute of Development Administration

Abstract

In areas with severe natural disasters, effective environmental management has become necessary for sustainable community development. This research investigates three communities that have been successful in community development and water resource management, which include Dong Khee Lek in Prachin Buri Province, Phutham Phukratae in Khonkhaen Province, and Baan Lim Thong in Buriram Province. Using in-depth interviews together with participatory and non-participatory observation, the study found that the “Cycle of Faith” was a prerequisite for a successful process of sustainable development. This “Cycle of Faith,” when combined with the four main elements consisting of good leadership, proper solutions and ideas for development, efficient communication methods for development and intense attention to sustainable management of resources, have led the communities towards successful development. Moreover, during this development process, it is essential to build “awareness” of the community’s actual situation, which will lead to an attempt to put in practice the “knowledge” gained from the learning and thinking processes based on the community’s life ways. All these factors, in turn, trigger the power of “faith” that drives the community’s cycle of development to function endlessly.

Keywords : Sustainable resource management, Sustainable development, Development communication, Sufficiency Economy, Cycle of Faith

บทนำ

ภายหลังวิกฤติอุทกภัยครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา ความตระหนักในเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ปัญหาอุทกภัยและภัยแล้ง ซึ่งล้วนนำมาซึ่งความวุ่นวายและความขัดแย้งทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ดังนั้น การสร้างความยั่งยืนในเชิงสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้าง ความมั่นคงทางด้านน้ำไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ประชาชนชาวไทยสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ลดความเสี่ยงในการเกิดภัยพิบัติ และช่วยผลักดันให้ประเทศสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อไป

ปัจจุบันพบว่า มีชุมชนหลายแห่งที่สามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน อีกทั้งได้นำแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมาปฏิบัติ จนประสบความสำเร็จทำให้ประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อีกทั้งยังทำให้คนหนุ่มสาวที่เคยทอดทิ้งชุมชนเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ตัดสินใจกลับมาใช้ชีวิตในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง แต่งานวิจัยที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ภาพรวมเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดการ พัฒนาและสร้างเป็นต้นแบบความยั่งยืนนั้นยังมีให้เห็นไม่มากนัก

ผู้วิจัยจึงได้จัดทำงานวิจัยชิ้นนี้ขึ้นเพื่อเรียนรู้ และทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งกับพื้นที่หรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปพร้อมกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน จากนั้นนำข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาวิเคราะห์หา

ปัจจัยสำคัญต่าง ๆ ที่มีส่วนในการผลักดันไปสู่ความสำเร็จ และพัฒนาเป็นต้นแบบการพัฒนาชุมชนและการสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรที่ยั่งยืน เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้หรือขยายผลกับชุมชนอื่นให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และแนวความคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (ภาพที่ 1) กล่าวคือ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง “การพัฒนา (Development)” มักได้รับการกล่าวถึงในบริบทของความเป็นสากลมากกว่าบริบทภายในท้องถิ่น อีกทั้งมุ่งเน้นการผลิตและการบริโภคขนาดใหญ่ มากกว่าโครงสร้างพื้นฐานเชิงสถาบัน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจาก “ค่านิยมฐานชุมชน” ไปเป็น “ค่านิยมฐานปัจเจกบุคคล” นอกจากนี้คำว่า “การพัฒนา” ยังถูกนำไปใช้เป็นวาทกรรมเพื่อสร้าง “ความด้อยพัฒนา (Underdevelopment)” ให้เป็นความเป็นอื่นหรือคู่ตรงข้ามของ “การพัฒนา” จนกลายเป็นการปิดกั้นวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของประเทศที่ไม่ใช่ประเทศในสังคมตะวันตกไว้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542: 12)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดแนวความคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” ขึ้นใน ค.ศ. 1987 (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542: 230) ซึ่งเรียกร้องให้สังคมตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและความ เป็นอยู่ของคนรุ่นหลังควบคู่กันไปภายใต้หลักความเท่าเทียมกัน โดยเน้นการยอมรับระบบคิด และ

จิตสำนึกแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงทั้งทิศทางและวิธีการกระทำจากการทำลายชุมชนมาเป็นการสนับสนุนความเข้มแข็งโดยบูรณาการครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน (วิชัย รูปขำดี, 2551)

แนวความคิดดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาจากการพัฒนาในอดีตที่ขาดความสมดุล อีกทั้งเพิ่มศักยภาพในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยมีหัวใจหลัก 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง และเงื่อนไขพื้นฐานอีก 2 ประการคือ ความรู้คู่คุณธรรม (ณัฐพงษ์ ทองภักดี, 2007; Bergsteiner and Dharmapiya, 2016: 47) ทั้งนี้เศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดขึ้นได้ต้องมาจากภายในตัวบุคคลที่ปรารถนาและกล้าพอที่จะดำเนินชีวิตในรูปแบบนี้ มิใช่เกิดจากอำนาจ คำสั่ง หรือนโยบายของคนใดคนหนึ่ง (เสรี พงศ์พิศ, 2550) และสามารถประยุกต์ใช้กับทุกคนในทุกกิจกรรม โดยอาศัยความพอดี 5 ประการ ได้แก่ ความพอดีด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และด้านเทคโนโลยี (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2550: 14-16)

ทั้งนี้ภายใต้บริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้มีการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาขึ้น โดยจากการวิเคราะห์ความล้มเหลวของการพัฒนาพบว่า สาเหตุหนึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ใช้การสื่อสารทางเดียวทำให้ชุมชนไม่สนใจที่จะตั้งวาระการพัฒนาของตนเอง หวังแต่พึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว จึงพัฒนารูปแบบการสื่อสารสองทางที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Mody, 2003: 125-126) นอกจากนี้ Rogers (1995) พบว่า การพัฒนาอย่างแท้จริงต้องเริ่มต้นจากการจัดการสื่อสารทางเดียวโดยใช้สื่อ (media) ออก และแทนที่ด้วยกระบวนการของการสื่อสารระหว่างบุคคลในระดับท้องถิ่น (local level) โดยเรียงลำดับการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของผู้รับสารออกเป็น 5 ขั้นตอน เริ่มจากความตระหนัก (awareness) ความสนใจ (interest) การประเมินผล (evaluation) การทดลองปฏิบัติ (trial) และการนำมาใช้ (adoption) โดยการสื่อสารต้องเน้นการมีส่วนร่วม ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง (Melkote, 2003: 138; Friesen, 1999; Rifkin, 1996) โดยการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะทำให้กลุ่มคนชายขอบมองเห็นความต้องการและข้อจำกัดต่างๆ ของตน อีกทั้งสามารถวางแผนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน และนำภูมิปัญญาที่มีมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมของตนตามแนวปฏิบัติที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง (White, 1999)



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งจำแนกวิธีการวิจัยออกเป็น 2 ช่วง โดยในช่วงแรกผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมเอกสาร เพื่อทำความเข้าใจพื้นฐานในการวางกรอบและแนวทางการวิจัย รวมถึงเพื่อเป็นการคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย โดยจากการทบทวนเอกสารทุติยภูมิ ผู้วิจัยทำการคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายจากชุมชนในโครงการ “พิพิธภัณฑิธรรมชาติจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ” (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2560) ซึ่งล้วนได้รับการยอมรับว่า เป็นชุมชนตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาทั้งสิ้น 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนบ้านลิ้มทอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และชุมชนภูถ้ำภูกระแต อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น¹

ในช่วงที่สอง ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในพื้นที่เป้าหมาย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนแห่งละ 1 คน ประกอบกับการสังเกตทั้งอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยในการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจำแนกปัจจัยในการนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จออกเป็น 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยด้านชุมชน และปัจจัยด้านการสื่อสาร อีกทั้งยังจำแนกประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 มิติคือ มิติด้านการดำเนินการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อค้นหาว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงอย่างไร และอะไรบ้างที่ทำให้ความพยายามในการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริดังกล่าว ประสบความสำเร็จในชุมชน และมิติด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน

¹รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะชุมชน ปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ แนวทางการแก้ไขและพัฒนา สามารถดูได้จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2560

เพื่อศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับ สาเหตุที่ผลักดันให้เกิดความพยายามในการพัฒนา ลักษณะสำคัญของผู้นำและผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ปัจจัยเสริมที่ช่วยให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จ ปัจจัยที่ทำให้ได้รับความร่วมมือจากคนส่วนมากที่อาศัยในชุมชน รวมถึงปัจจัยที่ทำให้การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนสัมฤทธิ์ผลและไม่เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน

พื้นที่เป้าหมาย

ชุมชนดงขี้เหล็ก อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดปราจีนบุรี ใน พ.ศ. 2536-2538 ชุมชนประสบปัญหาภัยแล้งจากการที่ฝนทิ้งช่วง ปริมาณแหล่งกักเก็บน้ำที่เริ่มไม่เพียงพอ ลำคลองตื้นเขิน และมีวัชพืชจำนวนมาก ไม่สามารถกักเก็บและระบายน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากขาดการบริหารจัดการแหล่งน้ำที่มีประสิทธิภาพ เกษตรกรเริ่มประสบปัญหาขาดทุน และเป็นหนี้สินนอกระบบจำนวนมาก ต่อมา ผู้นำชุมชนร่วมมือกับชาวบ้านในการคิดและเรียนรู้แนวทางบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ หันมาสร้างความมั่นคงด้านน้ำด้วยการบริหารจัดการที่ยั่งยืน เปลี่ยนแนวคิดโดยเพิ่มแหล่งกักเก็บน้ำด้วยวิธีขุดสระแถมถึง สร้างภาชนะกักเก็บสำรองน้ำด้วยตัวชุมชนเอง จนทำให้มีต้นทุนน้ำเพียงพอที่จะสามารถปรับเปลี่ยนอาชีพมาทำเกษตรผสมผสาน ตามแนวทางทฤษฎีใหม่อย่างได้ผล

นอกจากนี้ มีการจัดตั้งสถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลดงขี้เหล็ก รวมถึงสร้างกองทุนสระน้ำประจำไร่นาขึ้น ส่งผลให้ในปัจจุบันชาวบ้านมีแหล่งเงินทุนที่บริหารจัดการโดยชุมชนเอง จัดสรรกองทุนสวัสดิการชุมชนมากกว่า 12 กองทุน ดูแลด้านสวัสดิการแก่ชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย ปัจจุบันสถาบันการเงินออมทรัพย์ฯ ดังกล่าวเป็นเสมือนศูนย์รวมของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

ของชุมชน

ชุมชนบ้านลิมทอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เคยประสบปัญหาด้านน้ำ ทั้งปัญหาน้ำแล้งและน้ำหลาก น้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตร ไม่สามารถพึ่งตนเอง รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย เกิดปัญหานี้สืบเนื่องมา ปัญหาอพยพแรงงานย้ายถิ่นทำกิน ต่อมา แกนนำชุมชนเริ่มวางแผนเพื่อจัดการปัญหา ออกสำรวจพื้นที่เพื่อร่วมกันนำข้อมูล ข้อเท็จจริง มาสรุปผล วิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขปัญหาในชุมชน โดยเน้นการพึ่งพาตนเอง ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับการนำความรู้และประสบการณ์ทั้งของคนภายในและภายนอกชุมชนมาคิดเชื่อมโยงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่

จากความพยายามของผู้นำชุมชน ในปัจจุบันชุมชนมีศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้คอมพิวเตอร์เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา ชุมชนบ้านลิมทองเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมในการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาที่สำคัญของชุมชนอีกด้วย

ชุมชนภูถ้ำภูกระแต อำเภอวน้อย จังหวัดขอนแก่น พื้นที่นี้ประสบกับปัญหาการต่อสู้อันระหว่างภาครัฐและคนในชุมชนเกี่ยวกับสิทธิในพื้นที่ทำกิน เนื่องจากพื้นที่ที่ประชาชนเข้าไปอยู่อาศัย ได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าสงวน นอกจากนี้สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบและที่ดอนลอนคลื่น แหล่งน้ำสาธารณะขาดการดูแล ขาดการเชื่อมต่อเกิดปัญหาน้ำแล้งน้ำหลากซ้ำซาก ขาดการบริหารจัดการมากกว่า 50 ปี ต่อมาชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อดูแลรักษาพื้นที่ทำมาหากินของตน และมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าภูถ้ำภูกระแตขึ้น ทำให้สามารถฟื้นฟูป่าภูถ้ำภูกระแตให้กลับมาสมบูรณ์อีก

ครั้งหนึ่ง ภายใต้การเปลี่ยนวิธีคิด วิเคราะห์ปัญหา จากข้อมูล ข้อเท็จจริง ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ปัจจุบันชุมชนมีน้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และเพื่อทำการเกษตรเพียงพอทั้งตำบล โดยมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าเป็นศูนย์กลางในการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง

จุดเริ่มต้นของการพัฒนา

ผลจากการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่พบว่า ลำดับ ขั้นตอนของการพัฒนาในทุกชุมชนเริ่มต้นจากการ ที่ต้องเผชิญปัญหาที่ค่อนข้างหนักหนาสาหัสจนอยู่ในขั้นวิกฤติ ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งจากปัจจัย ภายใน เช่น การที่ผู้คนขาดความรู้ การมีค่านิยมที่ผิด ขาดความเอื้ออาทรในสังคม เป็นต้น ไปจนถึงปัจจัย ภายนอก เช่น การเข้ามาหาผลประโยชน์ของนายทุน หรือปัญหาภัยธรรมชาติ ในภาพรวมแล้วส่วนมากทุก ชุมชนเผชิญกับปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการขาดที่ดินทำกิน และปัญหาภัยแล้งและ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

จากนั้นจะมีผู้นำในชุมชน (ปัจจัยภายในด้าน บวก) โดยมักเป็นคนเพียงจำนวนน้อย โดยเริ่มต้น จากคน ๆ เดียว และค่อย ๆ รวมตัวกันเป็นกลุ่ม รวบรวม 4-6 คน เพื่อเริ่มค้นหาแนวทางในการแก้ไข ปัญหาหรือวิกฤติที่เกิดขึ้น ประกอบกับการได้รับบ ปรมาณสนับสนุน รางวัล หรือการช่วยเหลือทาง เทคโนโลยี หรือความรู้จากหน่วยงานหรือองค์กร เพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน (ปัจจัยภายนอกด้านบวก) เข้ามาเป็นตัวส่งเสริม หรือ กระตุ้นให้การพัฒนาเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักให้ความสนใจแต่ เพียงในช่วงแรกของความพยายามในการดำเนินการ พัฒนา เพราะคิดว่า จะได้รับความช่วยเหลือ

อย่างง่าย ๆ สบาย ๆ แต่เมื่อเริ่มเรียนรู้ว่า ต้องใช้ความ พยายามและไม่ง่ายอย่างที่คิด ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจะ เริ่มถอนตัวออกไปหรือไม่ให้ความร่วมมือ บางกรณี ถึงกับแสดงการต่อต้านและขัดขวางอย่างเห็น ได้ชัด โดยสาเหตุมาจากความกลัว ความกังวล ความหวาดระแวง และไม่เชื่อมั่นว่า แนวทาง ดังกล่าวจะนำพามาซึ่งความสำเร็จในการพัฒนาได้

กุญแจสู่ความสำเร็จ : วงจรแห่ง “ศรัทธา”

แม้ว่าจะต้องประสบกับอุปสรรคดังกล่าว กลุ่ม ผู้นำการพัฒนาไม่ได้ย่อท้อ หากแต่พยายามค้นหา แนวทางที่สามารถนำไปสู่หนทางการแก้ไขปัญหา หรือวิกฤติที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การ สำรวจ และการคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน พร้อมกับ การสื่อสารกับผู้คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง ได้มาซึ่งเครื่องมือที่เปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมของ ประชาชนในชุมชน ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอเรียกว่า “แม่ เหล็กของชุมชน” อันมีองค์ประกอบคือ สถานที่ (และอุปกรณ์) ที่เหมาะสม และกิจกรรมที่คนใน ชุมชนให้ความสนใจร่วมกัน โดยในกรณีของชุมชน ดงขี้เหล็ก คือ สถาบันการเงินออมทรัพย์เพื่อการ ผลิตตำบลดงขี้เหล็ก ในกรณีของชุมชนบ้านลิ้ม ทองคือ ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา ชุมชนบ้านลิ้มทอง และกรณีของชุมชนภูถ้ำภูกระแตคือ ที่ทำการกลุ่ม อนุรักษ์ป่า ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการผ่าน “แม่ เหล็กของชุมชน” นี้ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการออมทรัพย์ (ชุมชนดงขี้เหล็ก) กิจกรรมเกี่ยว กับการศึกษาเรียนรู้เทคโนโลยี (ชุมชนบ้านลิ้ม ทอง) กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทอง ถิ่น (ชุมชนภูถ้ำภูกระแต) เป็นเสมือนตัวดึงดูดให้ผู้ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนหันกลับมาให้ความสนใจซึ่ง

ปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จของ การพัฒนาที่ยั่งยืน

การศึกษาในครั้งนี้ยังพบว่า เพื่อที่จะผลักดันให้การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบรรลุผลสำเร็จนั้น นอกเหนือจากกฎเกณฑ์สำคัญอื่นได้แก่ “วงจรแห่งศรัทธา” ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอีก 4 ปัจจัย (ตารางที่ 1) ที่จะช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จได้ ดังนี้

1. **ผู้นำ** โดยพบว่าทุกชุมชนมีผู้นำที่เป็น “ผู้ทำ” และเป็น “ตัวอย่าง” ให้แก่ชุมชน โดยเป็นผู้ริเริ่มในการปฏิบัติ หรือดำเนินการทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง มากกว่าเป็นผู้นำที่ออกคำสั่งให้คนในชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติ ทั้งนี้ สามารถสังเกตได้ว่า ผู้นำทุกคนในพื้นที่ล้วนทำงานหนักและเหน็ดเหนื่อยกว่าคนทั่วไปในชุมชน อีกทั้งผู้นำไม่ใช่ผู้ที่มี “สิทธิพิเศษ” หรือมี “ข้อยกเว้น” ในการที่จะไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ใด ๆ ของสังคม หากแต่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการรักษากฎระเบียบของสังคมยิ่งกว่าคนอื่น ๆ กว้างได้ และด้วยเหตุนี้ คนเหล่านี้จึงได้รับความศรัทธาจากสมาชิกในชุมชนจนนำมาซึ่งความเชื่อถือและความร่วมมือ

นอกจากนี้ ผู้นำในทุกชุมชนมีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีความใส่ใจและให้ความสำคัญกับความอยู่เย็นเป็นสุขของสมาชิกในสังคม และแม้ว่าผู้นำส่วนมากจะเริ่มจากการต่อสู้โดยลำพังหรือกับกลุ่มคนเพียงกลุ่มเล็ก ๆ แต่ในปัจจุบันเป็นผู้ที่รับฟังความคิดเห็นของประชาคม มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิก และแนวทางการบริหารจัดการกิจการและการตัดสินใจต่าง ๆ แต่เพียงผู้เดียว นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการปลูกฝังจิตสำนึก

ให้แก่เด็กและเยาวชน สืบทอดหน้าที่ในการพัฒนาให้กับคนรุ่นใหม่และลดบทบาทของตนเองลงเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม ซึ่งแนวความคิดเช่นนี้นำมาซึ่งความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาวนั่นเอง

การเป็นผู้ชวนขยายไผ่หาความรู้อยู่ตลอดเวลา นับเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของผู้นำในทั้ง 3 ชุมชน แม้ว่าพื้นเพการศึกษาของผู้นำแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไป บางรายจบการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในขณะที่บางรายได้เข้าเรียนถึงระดับมหาวิทยาลัย แต่พบว่า ผู้นำทุกคนเป็นผู้ที่ขยันที่จะใฝ่ศึกษาหาความรู้และพยายามค้นคว้าหาสิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ผู้นำทุกคนยังมีลักษณะอื่น ๆ ร่วมกันคือ เป็นนักสู้ มุมานะ อดทน ขยันขันแข็ง บากบั่นพยายาม ไม่ย่อท้อกับความลำบากหรือปัญหาอุปสรรค มีความรักในบ้านเกิดเมืองนอน และมีเป้าหมายที่ต้องการจะพัฒนาชุมชนของตนอย่างชัดเจน

2. **รูปแบบในการพัฒนา** ลักษณะเด่นของความพยายามในการแก้ไขปัญหาที่พบในแหล่งข้อมูลทั้ง 3 แหล่งคือ การให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง ไม่ใช่หวังพึ่งแต่ความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว โดยการคิดค้นหาหนทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เกิดขึ้นจากความพยายามอย่างแท้จริงของคนในชุมชน ประกอบกับความพยายามปลูกฝังค่านิยมการพึ่งพาตนเองให้เกิดขึ้นผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชนเป็นหลัก ประกอบกับการให้ความสำคัญกับ “ความรู้” โดยมองว่า การมีความรู้คือสิ่งที่จะผลักดันให้ชุมชนรอดพ้นจากปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ แนวปฏิบัติที่ใช้ในการพัฒนาคือ เป็นรูปแบบที่เรียบง่ายตามศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน ไม่เน้นการนำทรัพยากรที่หาได้ยาก

จากภายนอก

ส่วนรูปแบบการแก้ไขปัญหาล้วนและตลอดจนความพยายามในการพัฒนานั้นสอดคล้องกับแนวทางการวิจัยและพัฒนา (research and development) กล่าวคือ เป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ผ่านกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการศึกษาเรียนรู้ เก็บข้อมูล (เช่น จากการสำรวจ เป็นต้น) จนทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ และนำข้อมูลที่มีมากล้นกรองออกเป็น “ความรู้” เพื่อเป็นแนวทางในการตั้งเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาก็เหมาะสมอย่างแท้จริงกับสภาพแวดล้อมในชุมชน โดยเริ่มต้นทำจากสิ่งที่ทำได้ก่อน และเมื่อเกิดผลสำเร็จจึงค่อย ๆ ขยายผลออกไปทีละเล็กทีละน้อย จนเมื่อการพัฒนาเริ่มเกิดเป็นรูปเป็นร่าง จึงมีการช่วยกันคิดระบบการทำงานโดยอาศัยการพึ่งพาซึ่งกันและกัน คิดร่วมกันบนพื้นฐานความเป็นธรรม ใฝ่กว้างใจกัน ซื่อสัตย์ ถือหลักคุณธรรมและเอื้อประโยชน์กับทุกฝ่าย โดยระบบดังกล่าวเป็นระเบียบหลวม ๆ ที่ทุกคนปฏิบัติได้ อีกทั้งเมื่อนำไปใช้แล้วเกิดปัญหา ข้อขัดข้อง จะปรับแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ไม่เน้นการนำกฎหมายเข้ามาใช้ในสังคม แต่จะใช้กระบวนการทางสังคมเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกัน ทำให้ผู้คนมีความรู้สึกละอายและไม่กล้าทำชั่ว

3. รูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นด้านการสื่อสารภายในชุมชน พบรูปแบบการสื่อสารที่นำแนวคิดทางพุทธศาสนา มาช่วยในการโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกในทุกระดับของชุมชน โดยอาจเป็นการใช้เพื่อให้เกิดการเห็นใจและยอมรับ (เช่น เรื่องบาป บุญ คุณ โทษ เป็นต้น) พุทธเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ (เช่น เรื่องการบูชาพระ เป็นต้น)

นอกเหนือจากการนำความเชื่อทางศาสนา มาเป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารแล้ว ยังพบแนวทางการใช้เหตุและผลที่สามารถเข้าใจได้ง่ายมาประกอบการอธิบาย โดยมีการชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ร่วมว่า หากดำเนินการตามที่ถูกโน้มน้าวแล้ว ผู้ฟังจะได้รับผลประโยชน์ที่ชัดเจนอย่างไรบ้าง อีกทั้งยังมีการตั้งผลประโยชน์บางประการเป็นกุศโลบายเพื่อล่อให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม ส่วนลักษณะของภาษาที่ใช้ มักเป็นคำสั้น ๆ เข้าใจง่าย เป็นคำที่ทำให้เกิดการสงสัย ดึงดูดให้ผู้ฟังสนใจฟังต่อ หรือชวนให้คิดไปพร้อม ๆ กัน เช่น “ซอยนี้ใหญ่ให้เป็นหนี่เล็ก” “หารายได้จากรายจ่าย” “เชื่อนได้ดิน” เป็นต้น ทั้งนี้ความถี่ในการสื่อสารมักกระทำอย่างต่อเนื่องและบ่อยครั้ง โดยมีการเลือกรูปแบบการสื่อสารตามความเหมาะสมของสถานการณ์และผู้รับสาร

4. การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

พบว่า ความสำเร็จในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการที่เริ่มต้นจากความ “ตระหนักในปัญหา” ประกอบกับความ “ตระหนักในตัวตน” หรือสภาพความเป็นจริงของชุมชนว่า ชุมชนมีสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศเป็นอย่างไร รายได้มาจากอะไร ปัญหาที่แท้จริงคืออะไร ฯลฯ ซึ่งความตระหนักดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านการให้ความสำคัญกับการสำรวจและทำความเข้าใจภูมิประเทศ ตลอดจนสภาพภูมิอากาศของชุมชนอย่างถ่องแท้ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อให้ได้ “ข้อเท็จจริง” ของชุมชน จากนั้น จึงนำ “ข้อเท็จจริง” ที่ได้ มาเป็นพื้นฐานในการคิดค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาก็เหมาะสมกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งอาจมีการปรับใช้เทคโนโลยีจากภายนอกแต่ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมกับอัตภาพและศักยภาพของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีความพยายามในการดำรงรักษาไว้

ด้วยการจัดตั้งแนวทางการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การออกกฎระเบียบในการใช้งานร่วมกัน หรือการสืบต่อองค์ความรู้ให้ชุมชนใกล้เคียง หรือคนรุ่นใหม่ต่อไป เป็นต้น

อีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่พบได้จากการทำการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับความศรัทธาในสถาบันพระมหากษัตริย์โดยพบว่า ความศรัทธา

อย่างลึกซึ้งในสถาบันพระมหากษัตริย์ มีบทบาทต่อความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น โดยเข้ามามีบทบาทแทนที่ความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ เช่น ผีปนางไม้ หรือการบวชป่า เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งพื้นที่ป่า “เฉลิมพระเกียรติ” ที่ชาวบ้านได้แสดงให้เห็นถึงความรักและความห่วงใยในพื้นที่ดังกล่าว แทนที่ความเชื่อในการบวชป่าเช่นในอดีต

ตารางที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและการบริหารจัดการทรัพยากร

ผู้นำ	รูปแบบการพัฒนา	รูปแบบการสื่อสาร	บริบทการจัดการทรัพยากร
“ผู้นำ” ที่เป็น “ผู้ทำ”	เน้นการพึ่งพาตนเอง ภายใต้อำนาจหน้าที่ของชุมชน (ชุมชน)	ใช้แนวความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นกลยุทธในการโน้มน้าว	เน้นการสำรวจและทำความเข้าใจสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศของชุมชน
ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สืบทอดภาระการบริหารให้รุ่นใหม่	ให้ความสำคัญกับระบบ/กฎเกณฑ์ในการทำงาน/หลักคุณธรรมและเอื้อประโยชน์ต่อทุกฝ่าย	อธิบายด้วยเหตุและผล ชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่ผู้รับสารพึงจะได้ เป็นกลยุทธในการโน้มน้าว	ให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้ “ข้อเท็จจริง” ของชุมชน
ชวนขยายหาความรู้อยู่ตลอดเวลา	ให้ความสำคัญกับการมี “ความรู้” ภายใต้อำนาจหน้าที่ของชุมชนอย่างครบถ้วน	ใช้ภาษาที่สั้น ๆ เข้าใจง่าย หรือเป็นคำ/วลีที่ทำให้เกิดการสงสัยอยากติดตามฟังต่อ	นำ “ข้อเท็จจริง” เป็นพื้นฐานเพื่อแก้ไข ให้เหมาะสมกับวิถีของชุมชนอย่างแท้จริง
มีความเชื่ออาทรต่อสมาชิกในชุมชน	เน้นกระบวนการทางสังคมมากกว่าทางกฎหมาย	สื่อสารเข้าไปเข้ามาและต่อเนื่องในทุกโอกาสที่มี	ปรับใช้เทคโนโลยีจากภายนอกอย่างเหมาะสม
เป็นนักสู้ มีความมุ่งมั่นอดทน ขยันขันแข็ง	ค่อยเป็นค่อยไป เน้นกระบวนการคิดและค้นหา	ใช้วิธีที่เหมาะสมกับสถานการณ์/สถานการณ์ของผู้รับสาร	จัดตั้งแนวทางการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ
เน้นการมีส่วนร่วม	เน้นมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย		เน้นมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย
รักและศรัทธาในบ้านเกิดเมืองนอน	เลือกรูปแบบที่เรียบง่าย และเข้ากับวิถีของชุมชน		

สรุปผลการวิจัย

จากการทำการเก็บข้อมูลเชิงลึกในครั้งนี้นับว่า สิ่งสำคัญในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นั้น ไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยีหรือระบบสารสนเทศที่ทันสมัย หรือการลงทุนด้วยเงินมากมายมหาศาล แต่อยู่ที่การเกิดความคิด “ตระหนัก” (ในปัญหาและตัวตน) และความ “ศรัทธา” ขึ้นในหมู่สมาชิกทุกคนในชุมชน อย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งถูกแจสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความตระหนักและความศรัทธา จนสามารถดึงค่านิยมฐานชุมชนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการมีผู้นำที่เข้มแข็ง (ที่ถือว่า เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว) คือการมี “แม่เหล็กของชุมชน” ที่เป็นเสมือนศูนย์กลางของการนำไปสู่การเกิด “วงจรแห่งศรัทธา” ของชุมชนที่เข้มแข็งอย่างครบวงจรในที่สุด

ทั้งนี้ แม้ชุมชนทั้ง 3 แห่งนี้จะมีที่ไปที่ไป สภาพแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนมีผู้นำและแนวทางการดำเนินการซึ่งนำมาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่แตกต่างกันออกไป แต่อาจกล่าวได้ว่า “วงจรแห่งศรัทธา” ที่เกิดขึ้นในทั้ง 3 ชุมชน เป็นเสมือนผลึกแห่งความสำเร็จของการนำแนวคิดด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดปรัชญาแห่งเศรษฐกิจพอเพียง และการสื่อสารเพื่อพัฒนามาผสมผสานร่วมกันอย่างลงตัว กล่าวคือ เป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้การเสริมสร้างความเข้มแข็ง (empower) ให้กับคนในชุมชน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพอประมาณ และสมเหตุสมผลกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ผ่านการพัฒนาความรู้ที่จำเป็นให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยกระบวนการสื่อสารแบบสองทางอย่างมีส่วนร่วมนั่นเอง

นอกจากนี้ความสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืนยังจำเป็นต้องมีองค์ประกอบอีก 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก คือ การมีผู้นำที่ดี กล่าวคือ เป็น “ผู้ทำ” มากกว่าผู้ออกคำสั่ง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเห็นความสำคัญของการสืบทอดภาระการบริหารจัดการให้คนรุ่นใหม่ไม่ยึดติดกับการผูกขาดอำนาจไว้ที่ตัวเองเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังเป็นผู้ชวนชวนหาความรู้อยู่ตลอดเวลา มีความเอื้ออาทรต่อสมาชิกในชุมชน เป็นนักสู้ มีความมุ่งมั่น อดทน ขยันขันแข็ง เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และเป็นคนที่ศรัทธาในบ้านเกิดเมืองนอน

ประเด็นที่สอง คือ การมีรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง ภายใต้ความตระหนักถึงปัญหาที่แท้จริงของตน (ชุมชน) ประกอบกับการสร้างระบบหรือกฎเกณฑ์ในการทำงาน ตลอดจนการอยู่ร่วมกันบนหลักคุณธรรมและเอื้อประโยชน์ต่อทุกฝ่าย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการมี “ความรู้” บนพื้นฐานของความเข้าใจในชุมชนโดยอาศัยข้อมูลที่ครบถ้วนและเป็นปัจจุบัน เน้นกระบวนการทางสังคมมากกว่ากระบวนการทางกฎหมายบนพื้นฐานของความประนีประนอม การพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งรีบแต่ให้ความสำคัญกับกระบวนการคิดและค้นหา และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และสิ่งที่สำคัญคือ การเลือกรูปแบบการพัฒนาที่เรียบง่ายและเข้ากับวิถีของชุมชน

ประเด็นที่สาม คือ มีแนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เรียบง่าย โดยสามารถค้นหากลยุทธ์การสื่อสารที่สามารถโน้มน้าวให้เกิดการปฏิบัติ ซึ่งส่วนภาษามักเป็นคำสั้น ๆ เข้าใจง่าย หรือเป็นคำ (วลี)

ที่ทำให้เกิดการสงสัยและความสนใจที่จะติดตามฟังต่อ โดยมากเป็นการสื่อสารซ้ำไปซ้ำมา บ่อยครั้งและต่อเนื่องในทุกโอกาสที่ทำได้ โดยเลือกรูปแบบการสื่อสารตามความเหมาะสมของสถานการณ์

ประเด็นสุดท้าย คือ การมีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะเช่นเดียวกันกับโมเดลกระบวนการเกิด “วงจรแห่งศรัทธา” ของชุมชนที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ความตระหนักและความร่วมมือจากคนส่วนมากในชุมชนนั้น เกิดขึ้น “ภายหลัง” จากที่ได้มี “แม่เหล็กของชุมชน” เกิดขึ้นแล้ว และแม่เหล็กของชุมชนได้ทำหน้าที่เป็นเสมือนตัวดึงดูดให้คนในชุมชนหันมาสนใจ และต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้ชุมชนมีความเจริญและน่าอยู่มากยิ่งขึ้น อันนำไปสู่ความใส่ใจในการจัดการทรัพยากร และคิดค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนการจัดตั้งแนวทางการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การออกกฎระเบียบในการใช้งานร่วมกัน หรือการสืบทอดองค์ความรู้ให้ชุมชนใกล้เคียง หรือคนรุ่นใหม่ต่อไป เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า โมเดลกระบวนการเกิด “วงจรแห่งศรัทธา” ของชุมชนที่เข้มแข็ง เริ่มต้นจากความ “ตระหนัก” ในปัญหาและความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชุมชน จนนำไปสู่ความสนใจที่จะพยายามลองปฏิบัติและนำมาทดลองใช้ สอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของผู้รับสารในกระบวนการของการสื่อสารระหว่างบุคคลในระดับท้องถิ่นของ Rogers (1995) ที่ปฏิเสธรูปแบบการสื่อสารทางเดียวในรูปแบบของสื่อ แต่มุ่งเน้นการ

มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสมาชิกในชุมชน

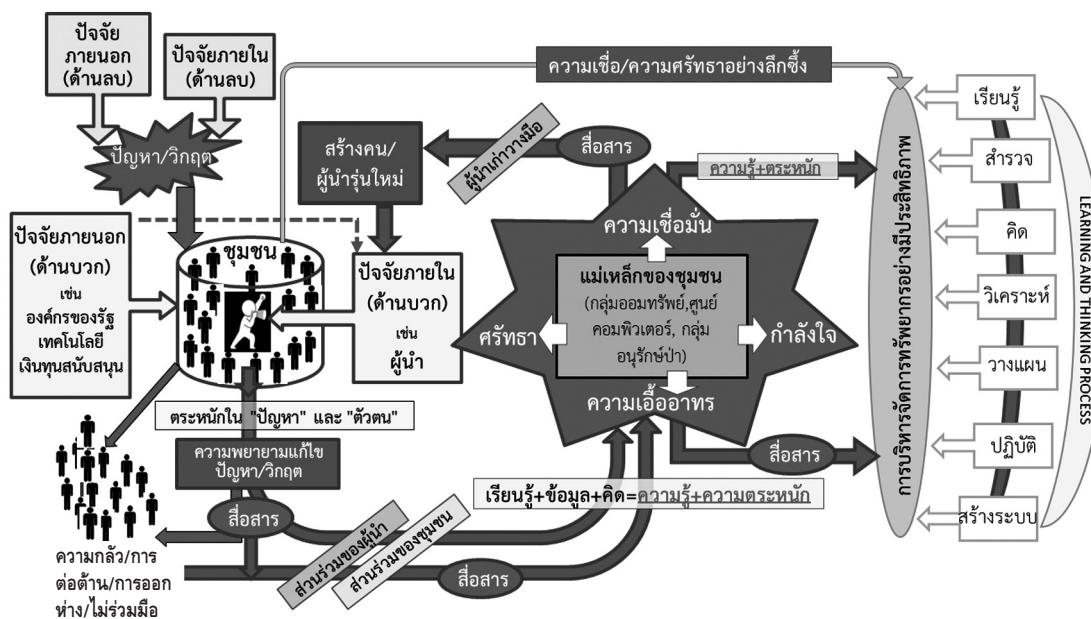
อย่างไรก็ดี งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า สิ่งสำคัญอย่างยิ่งภายใน “วงจรแห่งศรัทธา” นี้ ได้แก่ “แม่เหล็กของชุมชน” ที่เป็นเสมือนเครื่องดึงดูดให้เกิดการรวมตัวของความเชื่อมั่น กำลังใจ ความเอื้ออาทร และความศรัทธาขึ้นกับคนหมู่มากในสังคม ประกอบกับการให้ความสำคัญในการสืบทอดความศรัทธาสู่คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถนำชุมชนไปสู่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทั้งในด้านสังคมและการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนขึ้นในชุมชน ดังนั้น องค์ประกอบทั้ง 2 ประการภายในวงจรแห่งศรัทธา จึงถือได้ว่า เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนที่จะขาดเสียมิได้

นอกจากนี้ ประเด็นเกี่ยวกับความ “ตระหนัก” เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจ เนื่องจากความตระหนักคือ จุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพบว่า ในกรณีของพื้นที่เป้าหมายนั้น ปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญอยู่เกิดจาก “การมีอยู่อย่างจำกัด” ของทรัพยากร 2 ประการคือ การมีอยู่อย่างจำกัดของการใช้เงิน หรือปัญหา “ความยากจน” และการมีอยู่อย่างจำกัดของการใช้ทรัพยากร ซึ่งเมื่อชุมชนเกิดความตระหนักอย่างถ่องแท้ ถึงการมีอยู่จำกัดทั้ง 2 ประการนี้ ทำให้ชุมชนเริ่มรู้จักที่จะหันมาให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ความพอเพียง ทั้งในด้านของการใช้จ่ายทรัพยากร และการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น การจะผลักดันให้เกิดความ “ตระหนัก” ขึ้นให้ได้นั้น สมาชิกในสังคมจึงต้องเข้าใจถึงปัญหา “ของตัวเอง” และ “ด้วยตัวเอง” เท่านั้นที่จะสามารถนำไปสู่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาจากภายในด้วยตนเอง (พึ่งพาตนเอง) ได้เป็นลำดับต่อไป

ด้วยเหตุนี้ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่สามารถผลักดันให้สังคมเกิดความเข้าใจถึงปัญหาของตัวเอง ด้วยตัวเอง อย่างถ่องแท้ จึงเป็นประเด็นที่จำเป็นต้องทำการศึกษาค้นคว้าอย่างลึกซึ้งต่อไป ทั้งนี้ เนื่องจากการสร้างความ “ตระหนัก” ในปัญหาของ “การมีอยู่จำกัด” ของตัวเอง สามารถนำไปปรับใช้ในสังคมเมืองที่มีลักษณะแตกต่างไปจากสังคมเกษตรกรรมได้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ในสังคมเกษตรกรรมอาจมีข้อจำกัดในเรื่องของ “ทรัพยากรเงิน” ซึ่งอาจไม่ใช่ข้อจำกัดของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง แต่ผู้ที่อาศัยในเมืองย่อมมีข้อจำกัดในด้านอื่น เช่น เรื่องของเวลา หรือทรัพยากร (ซึ่งทุกคนในโลกนี้ต้องเผชิญร่วมกัน) ตลอดจนข้อจำกัดของความไม่แน่นอนในอนาคต ซึ่งหากสามารถสร้างความ “ตระหนัก” ต่อ “การมีอยู่อย่างจำกัด” ที่ในแต่ละสังคมต้องเผชิญอยู่ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หรือแนวทางการแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนต่อไปได้ด้วยเช่นกัน เป็นต้น

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งขาดเสียไม่ได้ในวงจรการพัฒนา คือ ความ “ศรัทธา” อย่างลึกซึ้ง ทั้งในระบบความเชื่อจารีตประเพณี ในตัวบุคคล ตลอดจนในชุมชน เพราะความศรัทธาจะผลักดันให้เกิดความพยายามในการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา ในงานวิจัยชิ้นนี้

สามารถเห็นความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อระบบความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในพุทธศาสนา (นำไปสู่ความประนีประนอมในสังคมและการอนุรักษทรัพย์ากร) ความศรัทธาในสถาบันพระมหากษัตริย์ (มีผลต่อสังคมในลักษณะคล้ายคลึงกับศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ความศรัทธาในตัวผู้นำและในชุมชนที่อาศัย ความศรัทธาเหล่านี้ทำให้ทั้งผู้นำและชุมชนก้าวข้ามอุปสรรคได้ และเกิดกำลังใจในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ความศรัทธาดังกล่าวอาจเกิดขึ้นกับคนเพียงคนเดียวและขยายเพิ่มขึ้นทีละน้อย แต่ผลสำเร็จจะเป็นเสมือนแม่เหล็กในการดึงดูดศรัทธาจากสมาชิกในสังคมให้เกิดขึ้นตามมา และในที่สุดจะสามารถกลายเป็น “วงจรความศรัทธา” (พลังบวก) ที่เป็นเสมือนตัวขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิบัติตนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด ทั้งนี้อิทธิพลของความเชื่อและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งในสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติในชุมชนแทนความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่เริ่มมีลดน้อยลงในปัจจุบัน เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไปเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติในอนาคต



ภาพที่ 3 กระบวนการสร้างวงจร “พลังบวก” ในชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจัยสุดท้ายที่ทุกชุมชนมีเหมือนกันในการขับเคลื่อนตั้งแต่กระบวนการการเกิด “ความตระหนัก” ไปสู่การปฏิบัติภายใต้พลังความ “ศรัทธา” จนนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนานั้นคือ การมี “ความรู้” ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการในการเรียนรู้และความคิด (learning and thinking process) ที่เน้นให้ความสำคัญกับวิถีของชุมชนอย่างแท้จริง (ภาพที่ 3) สิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้นำชุมชนหลายคนจบ “การศึกษา” เพียงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บางคนเคยอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แต่สามารถประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น การมี “ความรู้” จึงไม่ได้มีความหมายเท่ากับการมี “การศึกษา” เสมอไป หาก

แต่ความรู้เกิดขึ้นจากการพิจารณาตนเอง ใฝ่ที่จะเรียนรู้ สัมผัสประสบการณ์ ลองผิดลองถูก และเปิดใจรับสิ่งใหม่ตลอดจนองค์ความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น วาทกรรมว่าด้วย “การศึกษา” ที่ถูกใช้อยู่มากมาย ตัวอย่างเช่น การพุดจาเชิงดูถูกคนยากจนหรือคนต่างจังหวัดว่า “ไม่มีการศึกษา” จึงควรได้รับการทบทวนอีกครั้งหนึ่ง โดยต้องสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนว่าสถานะของการมี “ความรู้” กับ สถานะของการมีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูง เป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อนำไปเป็นส่วนประกอบในการค้นหาทิศทางในการพัฒนาระดับการมี “ความรู้” ของคนไทยไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป

References

- Bergsteiner, H. and Dharmapiya, P. (2016). "The Sufficiency Economy Philosophy Process." In Avery, G.C. & Bergsteiner, H. (Eds). *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World* (pp. 32-53). Sydney: Allen & Unwin.
- Charoensilp-oran, C. (1999). *Development Discourse*. Bangkok: Kledthai. (in Thai)
- Hydro and Agro Informatics Institute. (2017). *Community Natural Water Management Museum Inspired by the King's Initiative*. Bangkok: Ministry of Science and Technology. (in Thai)
- Melkote, S.R. (2003). "Theories of Development Communication". In M. Bella (Eds.), *International and Development Communication: A 21st Century Perspective* (pp.129-146). Sage Publications: California.
- Mody, Bella. (2003). "Development Communication". In M. Bella (Eds.), *International and Development Communication: A 21st Century Perspective* (pp.125-146). Sage Publications: California.
- Office of the Royal Development Projects Board. (2007). *Sufficiency Economy, the philosophy for life*. Bangkok. (in Thai)
- Office of the Royal Development Projects Board. (2010). *The King's Working Philosophy*. Bangkok. (in Thai)
- Phongpit, S. (2007). *Sufficiency Economy (for lecturers)*. Bangkok: Phalangpunya. (in Thai)
- Rifkin, S.B. (1996). "Paradigms lost: Toward a new understanding of community participation in health programmes." *Acta Tropica*, 61, 79-92
- Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of Innovations* (4th ed.). New York: Free Press.
- Roopkhamdee, W. (2008). Philosophy of Sufficiency Economy and Community Development. In Sufficiency Economy Philosophy and Sustainable Development Center (editor.). *Philosophy of Sufficiency Economy and Development Management* (pp.179-201). National Institute of Development Administration. (in Thai)
- Thongpakdee, N. (2007). Philosophy of Sufficiency Economy: Background and Meaning. *NIDA Development Journal*. Vol.47, No. 1, pp.1-24. (in Thai)
- White, K. (1999). "The Importance of Sensitivity to Culture in Development Work." In T. Jacobson & J. Servaes (Eds.), *Theoretical Approaches to Participatory Communication* (pp. 17-50). Cresskill, NJ: Hampton.